

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

IZVOARE ISTORICE COMENTATE

ARISTOTELES: CONSTITUȚIA CARTAGINEI

Colonie tyriană, întemeiată pe la sfârșitul secolului IX î.e.n. (814/813 î.e.n.), Cartagina, datorită așezării ei geografice și comerțului întins pe care l-a făcut, a devenit, de la jumătatea secolului VI î.e.n., unul dintre principalele state din bazinul Mării Mediterane. De aceea, grecii, ai căror rivali pe mare erau negustorii cartaginezi, izbiți de stabilitatea instituțiilor politice cartagineze, le-au studiat, comparându-le cu ale lor. *Aristoteles*, preocupat de legile care guvernează dezvoltarea politică a statelor, a întreprins, împreună cu elevii săi, o vastă cercetare, concretizată în marea colecție de *Constituții*, care cuprindea expunerea instituțiilor politice a 158 de state grecești și „barbare”, între care și Cartagina. Cu excepția *Constituției Athenei*, regăsită pe un papyrus, în 1891, toate celelalte s-au pierdut; dar substanța lor intrase în *Politica*, una dintre ultimele lucrări ale lui Aristoteles. De aceea, în Cartea a II-a, cap. 8 al *Politicii*, filozoful grec se oprește mai stăruitor asupra constituției cartagineze, în comparație cu cea spartană și cretană, apreciind-o ca „bună”, „bine ordonată” și „pe drept cuvânt celebră”. Deși nu lipsită de obscurități, expunerea lui Aristoteles reprezintă cel mai complet tablou pe care ni l-a lăsat antichitatea asupra constituției cartagineze.

Textul

„Și cartaginezii se bucură de o bună constituție, ¹ care cuprinde multe instituții ce nu se găsesc așa lesne la alții și care, în unele privințe, se aseamănă mai ales cu aceea a Spartei ²... Mai ales cartaginezii au instituții foarte bune și ceea ce dovedește înțelepciunea constituției lor este faptul că, cu toată puterea ce o acordă poporului, nu s-a văzut niciodată la Cartagina o schimbare de constituție și că n-a cunoscut nici o răscoală care să merite a fi amintită și nici un tiran ³. Voi cita câteva asemănări între Sparta și Cartagina. Prinzurile comune ⁴ ale asociațiilor politice se aseamănă cu *fidittile* ⁵ lacedemoniene; „Cei 104” ⁶ sînt asemenea eforilor ⁷, însă magistratura cartagineză este superioară, deoarece cu ocazia alegerilor se ține seamă de merit, pe cînd

efor poate fi ales oricine. Apoi, *regii*⁸ și *senatul*⁹ sînt asemenea regilor și senatorilor de acolo (de la Sparta), dar e mai bun sistemul (cartaginez), unde regii nu sînt aleși din aceeași familie¹⁰, dar nici din orice familie...

Constituția cartagineză, ca toate acelea a căror bază este în același timp aristocratică și republicană, înclină cînd spre *democrație*, cînd spre *oligarhie*. Spre exemplu: atunci cînd regii și senatul sînt de acord, pot să aducă unele chestiuni, iar pe altele să le sustragă cunoștinței poporului, care nu are drept să decidă în privința lor decît în caz de neînțelegere. Dar odată ce este sesizat, poporul poate să ceară să i se expună de către magistrați motivele (hotărîrilor) lor, ci și să decidă în chip suveran; și fiecare cetățean poate lua cuvîntul cu privire la chestiunea în discuție, lucru ce nu se întîlnește în celelalte (două) constituții¹¹. Prin aceasta, constituția cartagineză prezintă *un aspect democratic*.

Pe de altă parte, a lăsa *pentarhiilor*¹², însărcinate cu o sumedenie de îndatoriri importante dreptul de a se alege ele pe ele înșile; a le permite să numească ele pe cea dintîi dintre magistraturi, aceea a *Celor 100*; a le acorda un exercițiu mai îndelungat decît tuturor celorlalte funcțiuni... toate acestea *caracterizează oligarhia*...

Ei (cartaginezii) cred că funcțiunile publice trebuie încredințate nu numai unor oameni merituoși, ci și bogați și că un cetățean sărac nu poate să-și părăsească treburile sale și să le administreze cinstit pe ale statului¹³. Deci, dacă a alege după avere este *un principiu oligarhic*, iar a alege după merit, *un principiu aristocratic*, guvernămîntul Cartaginei ar reprezenta o a treia formulă, pentru că acolo se ține seamă în același timp de amîndouă aceste condiții, mai ales în alegerea magistraților supremi, aceea a regilor și a *generalilor*¹⁴...

Oricit ar fi de *oligarhică* constituția lor, ei se pricep, însă, destul de bine să scape (de răscoale), dînd poporului prilej să se îmbogățească, prin faptul că trimit mereu o parte din el în orașele (coloniile) întemeiate¹⁵.

Aristoteles, Politica, Cartea II, cap. 8.

(A fost folosită: Aristotel, *Politica*, trad. de El. Bezdechi, Buc., 1924, p. 87—91, cu unele modificări necesitate de o mai îndeaproape redare a textului grec. Toate sublinierile ne aparțin).

Comentariu istoric

1. Aristoteles descrie constituția Cartaginei așa cum funcționa ea la jumătatea secolului IV î.e.n., cînd cetatea era încă o republică oligarhică, guvernată de un senat aristocratic. Abia spre sfîrșitul secolului IV și, mai ales, în secolul III î.e.n. s-a dezvoltat o mișcare democratică, legată de avîntul comerțului, și, poate, de prezența în oraș a numeroși străini; influența politică a adunării poporului a crescut, sprijinînd politica expansionistă a *Barcizilor* și, în special, a lui *Hannibal*.

2. Aristoteles studiază constituția cartagineză în comparație cu a *Cretei* și, mai ales, cu a *Spartei*, pornind de la unele asemănări exterioare și folosind terminologia politică greacă curentă, care nu reda exact adevăratul sens al instituțiilor punice. De aceea, corespondențele stabilite de el nu izbutesc că dezvăluie *conținutul specific* al instituțiilor politice pe care le descrie.

3. Singura încercare de a instaura o „tiranie”, adică o dictatură, avusese loc pe la jumătatea secolului VI î.e.n., cînd, potrivit tradiției oficiale, generalul *Malchus* încercase, fără succes, să înlăture dominația oligarhiei. Dar de atunci, datorită vigilenței aristocrației, astfel de încercări nu s-au mai repetat, viața politică marcînd o stabilitate care i-a uimit pe grecii obișnuiți cu luptele politice necurmte.

4. Deși mențiunea acestor „prinzuri comune” se întâlnește numai la Aristoteles, este sigur că poporul cartaginez (în înțelesul de corp politic) era împărțit într-un mare număr de asociații, adevărate confrerii cu caracter politic și religios, care-și luau masa în comun. Ele jucau un însemnat rol politic, reunindu-se adesea pentru a discuta asupra treburilor publice și a stabili în comun ce atitudine să ia în adunarea poporului. Existența lor dădea vieții politice cartagineze un aspect original.

5. *Fiditiile* erau la spartani mesele în comun, luate seara, de către bărbați. Dar asemănarea semnalată de Aristoteles este pur exterioară: în timp ce la Cartagina numărul participanților la masă nu era fix, iar instituția avea un caracter *politic* și religios, la Sparta ea avea un caracter precumpănitor *militar*; fiecare masă era alcătuită din 15 membri, care erau camarazi de luptă, locuind sub același cort și luptând în aceeași linie.

6. *Cei 104* sau, prescurtat, *Cei 100* alcătuiau una din cele mai importante magistraturi cartagineze, urmând în ordine după Senat. Înființați la jumătatea secolului V. î.e.n. cu scopul de a preveni orice încercare de instaurare a tiraniei, ei alcătuiau un colegiu (numit și *ordinul judecătorilor*) însărcinat cu supravegherea „regilor”, adică a *sufeților*, a *generalilor* și a tuturor magistraților, „un corp de judecători și un comitet de siguranță generală” (Gsell). Ei erau aleși de *pentarhii*.

7. *Eforii* (supraveghetorii) erau cei mai înalți magistrați ai Spartei, alcătuind un colegiu de 5 membri, aleși, probabil, de *apella* dintre membrii *gerusiei*. Deși atribuția lor principală era supravegherea celor 2 regi, autoritatea lor s-a extins treptat asupra tuturor aspectelor sociale, politice și militare, exercitând o adevărată tiranie și încarnând suveranitatea statului. Alții *Cei 104*, cit și eforii amintesc de *Consiliul celor 10* de la Veneția.

8. *Regii*, numiți cu un cuvânt grec, erau cei mai înalți magistrați ai Cartaginei, purtând aici numele de *sufeți* (de la cuvântul fenician *šophet* — judecător). Erau în număr de doi, aleși, ținându-se seamă de valoarea lor personală, pe timp de un an, de către adunarea poporului dintre membrii familiilor bogate și cu vază. Ei convocau și prezidau Senatul; fixau ordinea de zi a discuțiilor, judecau, iar pînă în secolul IV î.e.n. comandau și armata. De aceea romanii i-au comparat tot timpul cu *consulii*.

9. *Senatul* alcătuia un corp de 300 de membri viageri, recrutați din mijlocul aristocrației. El avea conducerea superioară a tuturor treburilor publice (inclusiv prerogativa de a declara război și a încheia pace); dirija politica externă și veghea la securitatea statului, hotărînd, în ultimă instanță, asupra tuturor problemelor importante. Deoarece era prea numeros, Senatul delega din sinul său un comitet permanent, format din 30 de membri (*Cei 30*) care trebuia ca, împreună cu *sufeții*, să examineze chestiunile ce urmau să fie supuse dezbaterii Senatului și să pregătească soluțiile.

10. Aluzie la faptul că regii spartani erau aleși în mod exclusiv din 2 familii: aceea a *Agizilor* și aceea a *Eurypontizilor*, fapt care elimina criteriul valorii personale.

11. Este vorba de constituțiile Spartei și Cretei, în comparație cu care Aristoteles descrie constituția Cartaginei.

12. *Pentarhiile* reprezintă instituția cea mai obscură a constituției cartagineze. După cum arată și numele (*pente* = 5; *arhè* = conducere), pentarhiile reprezentau „comitete sau colegii de cîte 5 membri”. „Este probabil că fiecare pentarhie se ocupa de o anumită categorie de afaceri (de exemplu, relațiile cu străinătatea, armata și marina, finanțele, cultul), formînd un fel de comisie permanentă a Senatului pentru chestiunile administrative și politice care erau de resortul ei” (Gsell). Nelămurit rămîne chipul în care „se recrutau singure”.

13. Se vede aici concepția *plutocratică*, dominantă în societatea cartagineză.

14. Începînd cu secolul IV î.e.n., sufeții au încetat să mai conducă armata și flota; fie pentru a nu li se spori puterea, fie pentru a nu lipsi statul de prezența celor mai înalți magistrați.

De aceea, probabil la recomandarea Senatului, adunarea poporului alegea tot din rîndurile aristocrației și tot ținînd seamă de capacitate și de avere, dar pe timp nelimitat, adică pe tot timpul duratei operațiunilor, un *general*, care devenea un magistrat extraordinar. Dar la sfîrșitul comandamentului, el era obligat să dea socoteală de acțiunile sale în fața *Celor 104*. Firește dacă erau mai multe teatre de operațiuni, se alegeau în același timp mai mulți generali.

15. Această politică de colonizări a oligarhiei cartagineze s-a menținut pînă la sfîrșitul istoriei Cartaginei. Din datele oferite de Aristoteles se desprinde concluzia că mai mult decît o aristocrație, Cartagina reprezenta o *plutocrație*.

Indicații metodice

Pasajul din *Politica* lui Aristoteles poate fi folosit în chip *direct*, dar pe fragmente, de 2 ori: o dată la lecția despre *fenicieni*, cînd, cu ocazia expansiunii lor comerciale, se menționează întemeierea coloniei Cartagina și a doua oară, la lecția despre *războaiele punice*, cînd, pentru a pune pe elevi în situația de a putea aprecia în mod just raportul de forțe între cele două adversare este nevoie să li se cunoască structura socială, politică și militară. La lecția despre fenicieni, la locul menționat, se va sublinia corespondența între instituțiile politice feniciene și cele ale coloniei Cartagina, menționîndu-se *sufeții și Senatul*, care se regăsesc în amîndouă locurile, precum și rolul limitat al adunării poporului. La lecția despre războaiele punice se va face o scurtă prezentare a structurii sociale, politice și militare a Cartaginei, pe baza cîtorva pasaje comentate din text, după care se va face o comparație între instituțiile politice, sociale și militare ale celor două state, Roma, și Cartagina, reliefindu-se superioritatea sistemului roman, care: a) se sprijină pe federația italistă care reprezintă *state libere* (în timp ce Cartagina transformînd pe libieni în *supuși* nu numai că trebuie să recurgă la mercenarii străini, dar trebuie să-și supravegheze proprii supuși); b) lasă generalilor întreaga inițiativă strategică și tactică, fără a recurge la măsuri extreme împotriva celor învinși (în timp ce nu o dată *Cei 104*, de acord cu Senatul, au condamnat la moarte prin răstîgnire pe generalii învinși, fapt care li făcea să ezite în fața marilor hotărîri și să piardă ocaziile favorabile); c) reunea în aceleași mîini acelea ale consulilor și autoritatea politică și cea militară, făcîndu-le să concure la bunul mers al treburilor (în timp ce la Cartagina, eliminarea sufeților de la conducerea treburilor militare, despărțînd puterea civilă de cea militară, a dus adesea la conflicte care au prejudiciat interesul obștesc). De asemenea, se pot face *referiri* (fără citare) la text: a) la lecția despre *Ebrii*, subliniîndu-se că *sistemul judecătorilor* (= *šophet* = judecător) se întîlnește la toate popoarele semite, dovadă că, în istoria ebreilor, după perioada (semilegendară) a patriarhilor, a urmat *perioada judecătorilor*; b) la lecția despre căderea Cartaginei subliniîndu-se *rolul activ* jucat de *adunarea poporului* în organizarea rezistenței supreme împotriva romanilor.

Indicații bibliografice

Lucrarea fundamentală asupra istoriei Cartaginei rămîne: STÉPHANE GSELL: *Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*, Paris, 1913—1928, 8 volume. O analiză detaliată a constituției cartagineze se găsește în vol. II, pp. 183—244, din care s-au dat citatele din comentariul istoric.

Dar pentru multe din problemele ridicate de textul aristotelic au fost adoptate concluziile lui GAETANO DE SANCTIS, din *Storia dei Romani*, vol. III, 1, Torino, 1916, cap. I; *Cartagine*, pp. 1—82, care reprezintă o remarcabilă analiză a tuturor problemelor ridicate de istoria Cartaginei. A mai fost folosită lucrarea *Carthage punique* de G. LAPEYRE și A. PELLEGRIN, Paris 1942, unde, la pp. 163—170, se găsește o scurtă, dar precisă expunere a instituțiilor politice cartagineze.

AUREL IORDĂNESCU

MILIONUL — CARTEA MINUNATELOR CĂLĂTORII ALE LUI MARCO POLO

„...luați și citiți această carte pentru că în ea veți găsi cele mai mari minunății și toată felurimea popoarelor din Armenia, din Persia și din Tartaria, din India și din multe alte țări”¹.

Aproape șapte secole au trecut de când Marco Polo a rostit aceste cuvinte, începându-și dictarea, dar actualitatea îndemnului pare a fi adresată, în primul rând, istoricilor. Nu pentru că „Marco Polo, cetățean al Veneției, consilier privat și comisar imperial al lui Khoubilai Khaan”² ar transmite importante evenimente istorice (care, fără îndoială, s-au petrecut în cei 24 de ani cuprinși în *Cartea sa*, dar pe care autorul nu le consemnează), ci pentru raritatea și varietatea știrilor despre obiceiurile, îndeletnicirile și viața cotidiană a locuitorilor întilniți, pentru că „dintr-un început și pînă în ziua de astăzi, nu s-a mai aflat om pe pămînt, nici creștin, nici păgîn, saracin, tătar sau de alt neam care să fi văzut și cercetat atîtea din lucrurile minunate ale lumii, ca messer Marco Polo”³.

Deși alcătuită la sfîrșitul secolului al XIII-lea, *Cartea* lui Marco Polo nu se înscrie nici în acel „dolce stil nuovo” al poeziei și nici în stilul prozei din culegerea *Novellino* apărută în această vreme. Are un stil propriu — acela al unui negustor umblat, care e mîndru de cunoștințele dobîndite într-o călătorie de asemenea proporții. Se poate stabili o similitudine între dorința feudalului de a săvîrși fapte de vitejie care să-l facă vestit și cîntat de jongleuri și strădania negustorului de a-i epata pe contemporani cu minunățiile aflate prin practicarea acestei meserii. *Cartea* lui Marco Polo reprezintă, în acest sens, o reflectare, pe plan suprastructural, a luptei dintre nou și vechi, un fenomen ideologic strîns legat de nevoile economice și politice.

În secolele următoare, *Cartea* a fost folosită pentru întocmirea hărților geografice ale Asiei. Temerarii navigatori care se avîntau spre țărmurile necunoscute ale Orientului știau de la Marco Polo că acolo se găsesc „piper, ghimberși, scorțișoară, ierburi de leac și nuci de India și multe alte mirodenii, precum și văluri din cele mai frumoase”⁴. „Și crește în insulele acestea⁵ piperul alb ca zăpada și cel negru din belșug. Aur e foarte mult și de asemenea alte lucruri de mare preț... rubine bune și nobile ca în nici o altă parte a lumii; și se mai află aici⁶ safire și topaze și ametiste și alte pietre scumpe”⁷.

¹ Marco Polo, *Milionul, Cartea minunatelor călătorii ale lui Marco Polo*, Buc., Edit. științifică, 1958, p. 1.

² Titlurile pe care și le-a atribuit Marco Polo cînd a dictat *Cartea* lui Rusticiano da Pisa, în 1298.

³ Marco Polo, *op. cit.*, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 187.

⁵ Insulele din Marea Chinei.

⁶ În Ceylon.

⁷ Marco Polo, *op. cit.*, p. 166.